

LIBRIS

We know
books

T.M. ISLAMOV
T.A. POKIVAILOVA

EUROPA DE EST

ȘI POLITICA DE FORȚĂ A MARILOR PUTERI

CHESTIUNEA TRANSILVANIEI

ÎN ANII 1940-1946

Ediție în limba română și Prefață de
Onufrie VINȚELER

Traducere din limba rusă de
Marta BEURAN și Emil VINȚELER

Cluj-Napoca
2022

CUPRINS

Prefață (<i>de Onufrie Vințeler</i>)	5
Introducere	19
Modul de a pune problema	19
Istoriografia și izvoarele.....	28
1. Literatura istorică	28
2. Arhive	65
3. Publicațiile documentelor.....	70
Capitolul 1	
Ce este Transilvania? Scurt studiu istoric.....	79
Capitolul 2	
Transilvania în contextul rivalității dintre URSS și puterile europene în Europa de Est, în ajunul și în perioada de început a celui de-al Doilea Război Mondial.....	107
Capitolul 3	
Litigiul teritorial maghiaro-român și pozițiile Marilor Puteri (22 iunie 1940-martie 1945)	165
Transilvania – monedă de schimb în lupta pentru putere	229
Restituirea Transilvaniei de Nord României	251

Capitolul 4

Problema transilvană la sesiunile SMID

și la Conferința de pace de la Paris (1945-1946).....267

În loc de încheiere

Transilvania contemporană:

problemele există, discuțiile continuă 299

Index de nume 317

INTRODUCERE

MODUL DE A PUNE PROBLEMA

În decursul întregului secol al XX-lea, relațiile național-teritoriale în regiunea Europei Centrale și de Sud-Est s-au caracterizat printr-o încordare maximă.

Primul Război Mondial și Pacea de la Versailles, care a dus la încheierea oficială a confruntării, au dat naștere unei întregi serii de focare de conflicte internaționale, periculoase pentru echilibrul fragil care se stabilise pe continent, și le-au înăsprit pe cele deja existente.

Cu destrămarea Austro-Ungariei și crearea noilor state pe ruinele ei (s-a format Cehoslovacia, o serie de teritorii ale slavilor de sud a intrat în componența Regatului sârbilor, croaților și slovenilor (KSXC), câteva teritorii au intrat în componența Poloniei); de asemenea, prin reconstrucția radicală a granițelor (de exemplu, s-a mărit în mod considerabil teritoriul României), vechilor controverse pe fondul etno-național și etno-confesional s-au adăugat altele noi, cu creștere mare a pretențiilor reciproce. Printre aceste

conflicte, cel mai acut s-a manifestat în disputa teritorială dintre Ungaria și România, care constituie obiectul cercetării noastre.

Cunoscutul istoric englez Arnold Toynbee, luând cuvântul la Budapesta în 1937, cu un referat despre poziția internațională – atunci conducea Institutul Regal Britanic de politică externă – a emis un enunț asemănător unei profeții. Dacă nu se vor produce schimbări ale tratatelor de la Versailles și ale granițelor stipulate de ele pe cale pașnică – a spus savantul –, „mai devreme sau mai târziu se vor produce prin forță”¹. Evenimentele care au urmat apoi în partea de est a Europei au justificat această prognoză, însă doar parțial. Granițele s-au schimbat de nenumărate ori, dar conflictele au subzistat, la fel ca metodele violente ale rezolvării lor.

Ca o concluzie finală, epoca de pace mult așteptată în decursul vieții unei generații s-a transformat într-un repaus trecător între două războaie mondiale.

Nodul contradicțiilor maghiaro-române din cauza stăpânirii teritoriilor contestabile, în mod general și simplist numite Transilvania², s-a arătat ca o influență esențială asupra situației internaționale în regiune. Nefiind, din punct de vedere al marilor puteri europene, atât de importantă ca problema granițelor Poloniei, care urma să se rezolve în Europa de Est în perioada dintre războaie și în anii celui de-al Doilea Război Mondial, problema transilvană a devenit nu mai puțin una din verigile

¹ Cf. Thomas L. Sakmyster, *Hungary, the Great Powers and the Danubian Crisis*, Atena, 1980, p. 78. Afirmția lui Toynbee este considerată de cercetătorul maghiar Ignác Romsics drept „una din primele manifestări ale susținerii tendințelor revizioniste maghiare” din partea Marii Britanii. V. Ignác Romsics, *A brit külpolitika és a „Magyar kérdés” 1914-1946*, Külpolitika, 1995, 307. old.

² Conform Tratatului de Pace de la Trianon (1920), România a primit un teritoriu cu o populație și o arie mai mari decât Transilvania istorică, incluzând ceea ce nu aparține de ea, și anume o parte a Banatului, teritoriile din estul Ungariei – Partium (în terminologie română, Crișana) și comitatul (regiunea) Maramureș.

complicatei împletiri a problemei privind granițele, a pretențiilor reciproce privind teritoriile litigioase în arealul european central și de est (Sudeții, Silezia, Ucraina Transcarpatică, Dobrogea, Basarabia etc.). Fiind, după cuvintele cunoscutului savant E.V. Tarle, „mărul discordiei la foarte periculoasa răspântie europeană”, Transilvania, aflându-se în centrul Europei, a devenit obiectul unei rivalități ascuțite a principalelor puteri europene – Franța, Anglia, Italia și Germania. Activizarea acesteia, ca, de altfel, și a altora s-a datorat, de asemenea, nerezolvării problemei minorităților naționale în limitele statului român. La sfârșitul Primului Război Mondial, României i-a revenit cea mai mare bucată de la statul maghiar de până la război, cu cea mai numeroasă minoritate maghiară, care s-a aflat în afara hotarelor statului maghiar. Ungaria nu s-a putut împăca cu o asemenea pierdere, iar România nu a manifestat nicio dispoziție față de orice fel de compromis în problema național-teritorială, refuzând cu perseverență să dezbată poziția minorității maghiare în această țară, la nivel unilateral sau multilateral. Tocmai în aceasta a constatat esența conflictului maghiaro-român, în care, firește, s-au amestecat cu o mare plăcere în permanență marile puteri continentale în concordanță cu scopurile lor geopolitice și cu propriile interese în regiunea Europei Centrale și în Balcani. O încordare constantă și iremediabilă a fost dată conflictului de circumstanța că ambele părți – atât maghiarii, cât și românii – au considerat Transilvania ca un leagăn propriu și vatra cea mai importantă a propriei culturi naționale și a tradițiilor lor naționale istorice.

Astfel, sistemul de la Versailles a fost o mină cu acțiune întârziată sub edificiul reglementării pașnice. Nu au trecut nici două decenii după semnarea tratatelor de la Versailles, că Europa s-a antrenat într-un nou război mai groaznic cu vărsare de sânge, în care de partea Germaniei hitleriste, în calitate de aliați, au intrat atât România, cât și Ungaria. Nu ultimul rol în cazul dat l-au jucat

pretențiile lor asupra Transilvaniei: cu ajutorul Germaniei, România spera să-și recapete teritoriile desprinse prin cel de-al doilea arbitraj de la Viena din anul 1940, iar Ungaria a încercat să-și recapete toate teritoriile, care au intrat în componența sa până la Primul Război Mondial.

După atacul Germaniei asupra URSS-ului, din 22 iunie 1941, conținutul și caracterul luptei în spațiul Europei Centrale și de Sud-Est s-au schimbat fundamental. S-a format o coaliție anti-hitleristă, dintre care unul din principalele scopuri a devenit eliberarea țărilor Europei Centrale și de Sud-Est de ocupația fascistă și lichidarea regimurilor prohitleriste. Comunitatea scopurilor antifasciste în limitele coaliției nu a eliminat, totuși, rivalitatea URSS-ului și a Aliatilor vestici pentru o influență primordială în țările din regiune. Latent la început, dar cu distrugerea amenințării nazisto-germane, o confruntare tot mai deschisă a intereselor geopolitice ale Apusului și Răsăritului a acordat o intensitate deosebită și cu acuitatea rezolvării problemelor național-teritoriale în arealul adiacent granițelor sovietice. În aceste condiții, problema transilvană a prezentat o influență esențială în lupta Marilor Puteri pentru a scoate din bătălie doi sateliți ai Germaniei hitleriste – România și Ungaria.

Rezolvarea problemelor teritoriale ale organizării, de după război, a Europei Centrale și de Sud-Est trebuia făcută conform înțelegerilor evidente și secrete între membrii Marii Troici, realizate la Teheran, Ialta și, în sfârșit, la Potsdam, a înțelegerii dintre URSS, pe de o parte, și Statele Unite și Regatul Unit, pe de altă parte. Practic, o astfel de înțelegere s-a produs în limitele pregătirii tratatelor de pace cu foștii participanți ai războiului de partea Germaniei hitleriste: Finlanda, Ungaria, România și Italia. Guvernul sovietic, la tratativele cu partenerii de coaliție anti-hitleristă, începând cu 1941, și-a declarat de nenumărate ori interesul de-a include România în sfera sa de control și de-a avea în

viitor pe teritoriul ei baze militare și navale. În schimb, pentru satisfacerea acestor cerințe și o renunțare definitivă a României la Basarabia și Bucovina de Nord, URSS a fost gata să susțină câteva pretenții teritoriale ale României față de Ungaria. Era vorba, în special, de retrocedarea acelei părți a Transilvaniei de Nord, care era populată în majoritate de români.

Victoria coaliției antihitleriste în cel de-al Doilea Război Mondial a influențat în mod esențial întreaga situație și repartizarea forțelor în partea centrală și de sud-est a Europei. Prin îndepărtarea Germaniei în calitate de putere cu factor hotărâtor în regiune și transformarea URSS-ului într-o mare putere, repartizarea forțelor a devenit cu totul alta. Pe primul plan s-a acutizat ciocnirea intereselor Uniunii Sovietice, care năzuia spre un control absolut în teritoriul adiacent granițelor sale, cu interesele Marii Britanii și ale SUA, pentru care, în principiu, erau inadmisibile hegemonia individuală a URSS în întinsa regiune a Europei Centrale și de Sud-Est și, în mod deosebit, instaurarea regimurilor comuniste în țările care se aflau acolo. În aceste condiții, arena luptei aprige pentru influența puterilor învingătoare în regiune au devenit două foste țări satelit ale Germaniei hitleriste, cu care urma să se încheie tratative de pace. Însă, analizând cu luciditate situația, rezultat al victoriilor Armatei Roșii pe Frontul de Est, Aliații vestici au recunoscut ambele țări ca pe o sferă a intereselor deosebite ale URSS. Totodată, de la dorința lor „a responsabilității” în rezolvarea sorții Ungariei și României, în același timp a problemei organizării lor interne, nici Marea Britanie, nici SUA nu au acceptat de bunăvoie, fără luptă, să cedeze. În fond, în asta a constatat esența neînțelegerilor – în lupta Marilor Puteri pentru partea de influență în regiune.

Între timp, până în august 1944, când România s-a desprins de Germania hitleristă și a trecut de partea coaliției antihitleriste, Uniunea Sovietică a considerat-o, ca pe Ungaria, care a continuat să

lupte, drept o țară dușmană, ceea ce a fost stipulat în tratatele de armistițiu cu aceste țări (12 septembrie 1944 cu România și 20 ianuarie 1945 cu Ungaria). Pe plan internațional, statutul juridic al ambelor state a rămas neschimbat, până la încheierea tratatelor de pace cu ele, în februarie 1947.

Totuși, nuanțele în conducerea statului sovietic față de aceste țări au fost evidente. În calculele Kremlinului s-a ținut cont de factori diferiți, atât pe termen lung (interesele geostrategice), cât și militar-operativi: ieșirea României din război la 23 august 1944 în condițiile distrugerii armatelor germane și românești în operațiunea Iași-Chișinău și o participare pe măsura puterilor armatei române în urmărirea armatelor germane care s-au retras, și care a avut o importanță mare în condițiile acțiunilor militare ale Armatei Roșii peste granițele URSS. În afară de asta, trecerea României în tabăra coaliției antihitleriste i-a deschis Armatei Roșii calea în Balcani și în spatele dispozitivului grupei „Centru” a Wehrmacht-ului german, care se situa în Ungaria și Austria. O importanță foarte mare au avut-o și propunerile conducerii de la Kremlin referitoare la interesele geopolitice și ideologice ale URSS, care au fost îndreptate spre stabilirea controlului asupra Europei de Est, pe calea construirii, în perimetrul granițelor Uniunii Sovietice, a unei zone de state prietene și controlabile, cu scopul de a exclude în viitor renașterea proiectelor antisovietice, asemănătoare mârșăritului și celebrului „coridor sanitar” al Antantei din perioada interbelică, și de a nu permite restabilirea, aici, a influenței hotărâtoare a puterilor occidentale. Nu trebuie să se subestimeze și circumstanța că, la întâlnirea lui I.V. Stalin și W. Churchill din 9 octombrie 1944, la Moscova, a fost fixată acea împărțire a sferelor de influență între URSS și puterile occidentale astfel: 50 % pe 50 % pentru Ungaria și 90 % pe 10 % pentru România în folosul URSS. Conform intențiilor conducerii sovietice, România urma să joace un rol prioritar în concepția formării „zonei sovietice de securitate”. Astfel,

la rezolvarea problemelor de politică externă de importanță statală nu s-a ținut cont nici de factorii etnici, nici de cei istorici, ci a predominat doar pragmatismul politic în aspectul cel mai curat.

Așadar, Kremlinul avea suficiente motive ca, pornind înainte de toate de la propriile interese geopolitice, să acorde preferință României, și nu Ungariei, în procesul transferării Transilvaniei, mai exact a părții sale de Nord. De asemenea, a contat și faptul că harta Transilvaniei a fost desemnată de partea sovietică cu scopul înscăunării în România, în martie 1945, a guvernului prosovietic al lui P. Groza, controlat de comuniștii români, în timp ce în Ungaria, la alegerile parlamentare din noiembrie 1945, au câștigat partidele de opoziție. La rândul său, prezența militară a Uniunii Sovietice în regiune a făcut ca încercările de opoziție din partea Occidentului să nu aibă nicio perspectivă. În situația internațională creată la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și în primii ani de după război, când creșteau tot mai mult divergențele dintre membrii Marii Troici, a face un compromis în favoarea Ungariei, ceea ce au năzuit Marea Britanie și SUA, din cauza poziției, luată de URSS în favoarea României, era practic imposibil. Uniunea Sovietică a știut faptic să-și îndepărteze aliații din coaliția antihitleristă de la reglarea litigiului româno-maghiar din cauza Transilvaniei și a jucat un rol hotărâtor în transferarea întregii Transilvanii către România. Însă, așa cum a demonstrat timpul, divergența național-teritorială din cauza Transilvaniei, legată înainte de toate de poziția minorității naționale maghiare din România, n-a fost trecută pe ordinea de zi. Și astăzi rămâne „ca un punct nevralgic” în relațiile dintre cele două state.

Între altele, până nu demult, problematica legată de istoria cea mai modernă a Transilvaniei, în mod deosebit în perioadele de acutizare a conflictelor național-teritoriale din anii '40 ai secolului al XX-lea, a rămas în istoriografia națională mai puțin studiată și practic închisă pentru cercetători, iar documentele care s-au găsit în

arhivele rusești au fost secretizate și inaccesibile istoricilor. Cauzele sunt arhicunoscute: după părerea fostei conduceri sovietice, între statele care au intrat în blocul sovietic nu puteau să aibă loc conflicte nici internaționale, nici interstatale. Când certurile și controversele din jurul problemelor național-teritoriale au depășit limitele acestor state, cum a fost la mijlocul anilor '80, în legătură cu apariția în Ungaria a celor trei volume ale *Istoriei Transilvaniei* (pentru o analiză mai amănunțită a acestei probleme, ne vom referi mai jos), atunci guvernul român, iar, după el, și istoricii români au început unanim să-i învinuiască pe autorii lucrării de ațâțarea revizionismului și a pretențiilor teritoriale față de România³. Chiar și în situația dată, Moscova a încercat să rămână în afara dezbaterii: faptul s-a limitat doar la scrierea de către istorici a „informațiilor” pentru organele directive. O situație asemănătoare s-a menținut până la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, când odată cu căderea regimurilor comuniste din URSS și din țările Europei de Est, situația politică s-a schimbat radical, ceea ce s-a reflectat în mare măsură și în dezvoltarea științei istorice naționale.

De aceea, când au fost ridicate interzicerile politico-ideologice de studiere a unor asemenea probleme acute și a fost deschis accesul la documentele de arhivă, autorii cărții propuse cititorilor s-au implicat activ în studierea problemei transilvane. În mod esențial, baza de resurse care s-a lărgit a deschis posibilitatea să se treacă la o privire sistematică a acestei teme, închise mai devreme în istoriografia sovietică, să se privească într-un fel nou problema în ansamblul ei, să se arate locul problemei transilvane nu numai în contextul relațiilor reciproce dintre două țări vecine, ci și al relațiilor internaționale și al politicii Marilor Puteri în anii '40 ai secolului al

---

³ Cf. „Falsificarea conștiința a istoriei sub egida Academiei de Științe Ungare”, Agerpres, *România Liberă*, 1987, 12.III; Nicolae Stoicescu, *Continuitatea daco-romanilor în istoriografia română și străină*, București, 1984.

XX-lea în regiunea Europei Centrale și în Balcani. Ca rezultat au apărut o serie de publicații – articole în revistele de știință, părți în lucrări colective, culegeri de documente⁴. Atunci autorilor le-a venit ideea să treacă la scrierea cărții dedicate problemei transilvane în anii '40 ai secolului al XX-lea. În mod regretabil, moartea lui T.M. Islamov a determinat ca o trăsătură elaborarea problemei indicate de către eforturile noastre colective de mulți ani.

Cartea se prezintă atenției cititorului în esență sub aspectul în care ea a fost pregătită de autori la sfârșitul lui 2004. Capitolul I și partea *În loc de încheiere* sunt scrise de T.M. Islamov, iar *Introducerea* și celelalte capitole au fost pregătite de autori împreună. O muncă susținută în punerea la punct a manuscrisului

---

⁴ Cf. T.M. Islamov, T.A. Pokivailova, *Transilvania – mărul discordiei dintre Ungaria și România. Focarele tensiunilor din Europa de Est*, Moscova, 1994; idem, *Conflictul maghiaro-român și diplomația sovietică, 1940-iunie 1941. Războiul și politica, 1939-1941*, Moscova, 1999; idem, *Conflictul maghiaro-român în contextul raporturilor sovieto-germane, 1940-iunie 1941. Europa de Est între Hitler și Stalin*, Moscova, 1999; idem, „URSS și problema transilvană (1945-1946)”, *Problemele istoriei*, nr. 12, 2004; idem, „Problema transilvană. Din materialele comisiei lui M.M. Litvinov, iunie 1944”, *Istoria modernă și contemporană*, nr. 2, 2006; T.M. Islamov, T.A. Pokivailova, O. Vințeler, *Din culisele luptelor pentru Ardeal*, Cluj-Napoca, 2003; T.A. Pokivailova, „Problema național-teritorială în contextul relațiilor sovieto-germane (august 1939-iunie 1941)”, *Criza internațională 1939-1941: de la tratatul sovieto-german din 1939 până la atacul Germaniei asupra URSS*, Moscova, 2006; A.I. Puskás, „Ungaria și vecinii săi balcanici (august 1940-aprilie 1941)”, *Relațiile internaționale în țările Europei Centrale și de Sud-Est în perioada agresiunii fasciste în Balcani și pregătirii agresiunii asupra URSS (septembrie 1940-iunie 1941)*, Moscova, 1992; *Problema transilvană. Disputa teritorială maghiaro-română și URSS. 1940-1946. Documentele arhivelor rusești*, Moscova, 2000; T.M. Islamov, „Despre reacția la cartea *Problema transilvană. Disputa teritorială maghiaro-română și URSS. 1940-1946. Documentele arhivelor rusești*”, *Istoria modernă și contemporană*, nr. 6, 2006; T.A. Pokivailova, „Transilvania pe masa comisiei Litvinov”, *Magazin istoric*, București, nr. 1, 1998.